

«Prag Baharı»: Bir Yeniden Değerlendirme

Ceviren CAN YÜCEL

1968 yılının şamatalı olayları arasında, uluslararası komünist hareketi en derinden, en sezmez yerinden etkileyeni, Çekoslovakya'daki gelişmelerdir; özellikle Çekoslovak topraklarının 21 Ağustos'da Sovyetler ve öbür Varşova ülkeleri birliklerince işgalini izleyen gelişmeler... Geride bıraktığımız on yıl içinde, bu konu üzerine atışmalar, tartışmalar girila giderken, Çekoslovak halklarının «insan yüzü bir sosyalizm» uğruna giriştiği mücadeleden temelinde yatan daha geniş çaplı davalar da büsbütün belirginleşmiştir. Ulusal egemenlik hakları, toprak bağımsızlığı ve Komünist Partiler arasında eşitlik gibi ilkağizda öne çıkan sorular gerilemiş, dikkat odağı ne tür bir sosyalizme yönelinileceği, halk ve örgütlerine nasıl bir rol düşeceği, partinin önderliği nasıl ele geçirip yürüteceği sorularına çevrilmiştir. 1968 Çekoslovak deneyiminden köklenen bu davalar, komünist hareketi içinde, çoğulculuk, demokrasi ve siyasal iktidar üzerine şu anda sürüp giden tartışmalara sıkı sıkıya bağlıdır elbet.

DEVİRİMİN YAPILIŞI

1945'den 1948'e kadar Çekoslovakya'yı yöneten koalisyon hükümeti geniş çapta bir ulusal ve demokratik devrim gerçekleştirdi. 1948 Şubat'ında, bir dizi iç ve dış olaylardan patlak veren sert bir siyasal çatışmanın sonucu olarak, başlıca Batı-yanlısı, burjuva güçler hükümetten uzaklaştırıldı, sosyalist devlet yapısı pekiştirildi, sosyalist nitelikte ekonomik ve sosyal planlamaya girildi. Bu ara-dönemi boyunca, Çekoslovakya Komünist Partisi (ÇsKP) egemen rol oynamış ve ülkedeki işçi sınıfı taleplerini dile getiren baş-

lıca aygıt olmayı bilmişti. 1946 Mart'ında 1 milyon üyesi vardı. 1946 Mayıs'ı seçimlerinden en büyük parti olarak çıkmış, oyların yüzde 36'sını kazanmıştı.

Birçok Doğu Avrupa ülkesine kıyasla Çekoslovakya'da sosyalist kalkınma imkânları adamaklı elverişliydi. Özellikle Bohemya ve Moravya'da yoğunlaşmış endüstrisiyle, oldukça gelişkin bir ekonomi düzeyine varmış sayılabilirdi. Geniş, iyi örgütlenmiş bir işçi sınıfı vardı. Demokratik gelenekler ve edimler —genel oy hakkı, sendikalar vb.— kökleşmişti; bu bakımdan Macaristan'a, Polonya'ya, Romanya'ya filan benzemiyordu hiç.

Savaş sonrasında büyük ilerlemeler kaydedildi. Ekonomide büyük gelişmeler oldu, işsizliğin kökü kazındı. Toplumsal hizmetler alanında ileri adımlar atıldı, özellikle eğitimde, çocuk bakımında, sağlık işlerinde... Bu gelişmeler Slovakya'nın görece geriliğini giderdiği gibi, genel ekonominin savaş-öncesindeki dengesiz ve çarpık yapısını da değiştirdi. Slovakya'nın ulusal gelir yaratımındaki payı 1948'de yüzde 14.2 iken, 1965'de yüzde 24.4'e ulaştı. Yine de bütün bu ilerlemeler savaş-sonrasının iyimser havası içinde düşünüldüğü kadar büyük olmadı. Bunda hızla kötüleyen uluslararası durumun da katkısı vardı elbet.

Uluslararası çerçeveye oturtmadıkça, kavranır gibi değil bu yıllar. Yine de bu dönemin kısıtlılıkları, ilgili Komünist Partilerinin teori ve pratiklerinden de ileri gelme. Çekoslovak Partisi, Stalin dönemine özgü parti-içi demokrasi ve Parti-sınıf ilişkileri konusundaki çarpıtmalardan da derinden derine etkilendi.

SEKTERCE ÇARPIKLIKLAR

İşte bu gibi etkenler 1948 Şubat'ı devriminin niteliğini belirledi, işçi sınıfının ve öbür

halk kesimlerinin, aynı zamanda da parti üyelerinin siyasal etkinliğini sınırladı. Soğuk Savaşla azan merkezci eğilimler sosyalizm anlayışında ve uygulanışında tıkızlığa yol açtı. Sonraki yıllarda başgösteren sorunlar bu anlayıştan ve bu anlayışa bağlı yöntemlerden başvermiştir.

Ekonomide, Sovyet biçimi yoğun kalkınma modelinin dayatılması, ülkenin, görece olarak da olsa, sanayice gelişmişliğine ters düşüyordu. Hemen her şey merkezde karara bağlanıyor, fabrikalara, işletmelere oradan yönerge yağdırılıyordu.

İki ulus arasındaki ilişkiler de merkezciğin acısını çekiyordu. Ülkeyi federal bir devlete dönüştürerek iki ulus arasındaki ilişkileri dengelemeye yönelik öneriler de rafa kaldırıldı. Slovakya'nın siyasal, ulusal ve kültürel bakımdan düşük konumu Slovak halkı arasında bir gerilim ve gücenciklik kaynağıydı.

Kültürle ideoloji de merkezcilik ve bütün devlet işlerinin partice denetimi yüzünden zedelenen alanlar arasındaydı. Sıkı bir sansür yürürlükteydi.

Düzenin özü, siyasal iktidarın bir avuç parti önderiyle devlet güvenlik aygıtının elinde toplanmış oluşuydu. Bu düzen içinde, parti çoğunluğunun, sendikaların ve yığın örgütlerinin işlevi parti önderliğince verilen kararları uygulamanın ötesine geçmiyordu. Özerk bir rol yoktu onlara düşen, ne de verilen kararlara katılmalarını ya da —zararlı buluyorlarsa— karşı koymalarını sağlayacak bir temsil sistemi vardı ortada. Bu durum, geniş halk kesimleri arasında edilgenliğe, cansızlığa yol açıyordu çaresiz.

Partiye de zararı dokunuyordu bunun. Siyasal iktidar belirli ellerde yoğunlaşır yoğunlaşmaz, yozlaşma ve kötüye-kullanım da başlardı, Soğuk Savaşla büsbütün azmak üzere tabii. 1950'nin başında, aralarında Husak ile Smrkovski* de olmak üzere, yüzlerce Komü-

* Husak Slovakya'daki 1944 ayaklanmasının önderlerinden biriydi, burjuva milliyetçisi diye karalandı. Smrkovski ise 1945 Mayıs'ında Prag ayaklanmasını yönetmiş, 1948 Şubat'ında da halk milisinin kurulmasına önayak olmuştu. «Prag Baharı»nın da belibaşlı önderlerinden biri oldu ve Husak'ın siyasal hayata dönüşünde büyük yardımı dokundu.

nist haksız yere hapse atıldı. Binlercesi işlerinden uzaklaştırıldı, sıradan, kendi halinde yurttaşlar da vardı aralarında. Derken, dümece bir dava sonucunda, aralarında genel sekreter Rudolf Slanski ile Brno sekreteri Otto Sling de bulunan 11 Komünist önder da-rağacını boyladı.

İktidarın belirli ellerde toplaşmasına dayanan bu siyasal düzeni perçinlemek için de ilkin Gottwald'ın, sonra da Novotni'nin kişilikleri çevresinde putlaştırma işlemine girildi.

Kruşçev'in SBKP'nin 20. Kongresindeki açıklamalarından sonra durum pek değişmedi. Slanski davasında hüküm giyenlerin aklanması bile ta 1963'de gerçekleşti, o da tam değil. Bazı düzeltmelere gidildiyse de, yönetimin ana nitelikleri değişmedi. 1960'larda bunun böyle sürüp gidemeyeceği anlaşılmıştı gayrı.

PARTİ HAREKETE GEÇİYOR

Merkez Komitesinin 1967 Aralık'ı ile 1968 Ocak'ındaki toplantıları kavgalı geçti. Komite, Novotni'nin devlet başkanlığına illşmediyse de, genel sekreterlikten uzaklaştırılması- nı kararlaştırdı. Yerine, 1963'den beri Slovak Partisinin sekreterliğini yapan ve önceki dönemin yasa-dışı işlerine bulaşmamış oluşundan dolayı saygınlığını koruyan Dubçek geçirildi. Önderlikteki bu değişme, siyasal bir değişimin belirtisi olmakla birlikte, Novotni'nin durumuna ilişkin kaygılarla parti merkezindeki görüş ayrılıkları partinin cumhuriyeti ve sosyalist siyasal düzeni nasıl canlandıracağı sorusu üzerine halkın açık-seçik bir yön çizmesini önledi.

Yine de Novotni'nin makamlarından birinden uzaklaştırılması halk için hayra âlametti. Siyasal hayata ilgi birden kızıştı. Daha temel bilgi, derken memleket işlerini yönetmede söz hakkı talepleri çığ gibi büyüdü. Bunun üzerine bazı Parti önderleri fabrikalara koşup ağız ağıza dolu toplantılara katılmaya, radyoda, televizyonda konuşmaya, halkla kaynaşmaya, sorularına karşılık vermeye koyuldular. Sahici bir diyalog kurulmaya başlandı. Tartışmalar, çekismeler açığa vuruldu; başta sendikalar, bütün yığın örgütleri daha etkin bir rol oynamaya başladı. Yine de bu Ocak-sonrası dönemde, bu gelişmelere bü-

* Jon Bloomfield, şu anda İngiliz Komünist Partisi'nin Birmingham İl Sekreteridir.

tünlük sağlayacak bir strateji çerçevesi denkleştirilmiş değildi. Bu eksiklik Nisan'ın 5'inde Eylem Programı'nın yayımlanmasıyla giderildi.

EYLEM PROGRAMININ SİYASASI

Program, Novotni önderliğinin yöntemlerinden, uygulamalarından, ideolojisinden kesin kes bir ayrılışı dile getiriyordu. Parti, devlet ve halk arasında yeni bir ilişki temeli atılması gereği üzerinde duruluyordu. Bu amaçla da Çekoslovak toplumunun daha kökten bir demokratik ve sosyalist çizgide yenileştirilmesi için yeni temeller getiriliyordu. Bundan böyle sosyalizmin insanca bir yüzü olacaktı.

Programda önceki dönemin bellibaşlı çarpıtmaları safdışı edildi. Partiye düşen yönetime hakkının otomatik ve tanrısal bir hak olmadığı, partinin önderliğe hem de sürekli olarak hak kazanması gerektiği belirtildi. Deniliyordu ki programda :

«Parti, otoritesini zorla dayatmak şöyle dursun, bu otoriteyi eylemleriyle hiç durmadan yeniden kazanmak zorundadır. Parti çizgisi birtakım yönergelerle değil, parti üyelerinin çalışmalarıyla ve parti görüşlerinin sağlamlığıyla yürürlüğe konulur.»

Halkın yığinsal örgütlerine —sendikalara, işçi divanlarına, gençlik kuruluşlarına, kadın örgütlerine v.b.— büyük saygınlık tanınır. Bu kuruluşları parti yönergelerini tekmillemeye yarayan bir çeşit iletim kayışları gözüyle gören, onlara kendine özgü, özerk bir konumu çok gören Stalinist tutuma son verilir. Programda denildiği üzere :

«Emekçi halkın gönüllü toplumsal örgütleri siyasal partilerin yerini tutamaz, ama bunun tersi de sözkonusu olamaz: Ülkemizde siyasal partiler işçilerin ve geri kalan emekçi halkın kamusal örgütlerini devlet politikasının çizilişini ve uygulanmasını doğrudan doğruya etkilemekten alıkoyamaz.»

Öte yandan, program, sosyalist devleti partinin kendine özgü bir varlığı olmayan bir aracı sayan görüşü de yadsıyordu.

Programın bellibaşlı özelliklerinden biri de, geride kalan yirmi yılı dengeli bir biçimde de-

ğerlendirilişiydi. İleri adımlar atılmış olduğunu saptadıktan sonra, özeleştiriden kaçınılmıyordu. «Cumhuriyetin bünyesi içinde, demokratik hak ve özgürlüklerin çiğnendiği açıkça söylendikten sonra, «hareketin bu yüzden uğradığı onulmaz kayıpların benzeri yöntemlere bir daha başvurulmaması bakımından kesin bir uyarı hizmeti göreceği» belirtiliyordu.

Bu, kısa-erimli bir siyasa programı değildi. İvedi sorunlar da işlenmekle birlikte, Çekoslovak toplumunun içinde bulunduğu derin bunalımdan çıkılabilmesi için kapsamlı bir çerçevede çiziliyordu. Program, Komünist Partisi'nin halkın desteği ve yardımıyla sosyalist cumhuriyetin canlandırılması ve güçlendirilmesinde hareketi yönetici öge olarak görüyordu. Ama parti halka hesap vermekle yükümlüydü: Halkın ne vekiliydi, ne de vasisi. Sorunun canalcı yeri buydu işte!

PARTİ-İÇİ SAVAŞ

Parti ile devlet aygıtı içinde Eylem Programı'na ve demokratlaşma sürecine karşı direnen ögeler vardı. «Sosyalist gerçekliğin uğradığı çarpıtmaları şu ya da bu nedenle benimseyen» ağırlıklı ve hatırı sayılır güçler vardı. Novotni'nin esâmisi artık okunmaz olmuş olsa da, onun politikasına bağlı kalıp yenileşme sürecini engelleyenler vardı. Bunalımdan kurtulmak için yeni çarelere sarılanlarla eski yöntemlere yapışmışlar arasındaki bu gerilim, o dönemin temel özelliği idi.

Eskiye bağlı kalanların, öbür sosyalist ülkelerden gördükleri onca desteğe karşın, adım adım gerilemekte oldukları gözlerden kaçmıyordu. 1950'lerde haksız yere hapse atılmışların gereğince aklanmalarının ardından, bu yasa-dışı uygulamalardan sorumlu tutulanlar hakkında etraflı bir soruşturma açıldı. Böylece Novotni'nin destekçilerinden birçoğu okkanın altına gitti. Mayıs'da, Novotni ile altı arkadaşı olup bitenlerden sorumlu ve suçlu görülerek merkez komitesinden uzaklaştırıldı. Temmuz ayında, parti 9 Eylül'de toplanması kararlaştırılmış olan 14. Kongresine hazırlık için, ilçe ve bölge kongreleri düzenletirdi. Bu kongrelerde Eylem Programı'ndan yana olanlar yeni merkez komitesine aday gösterildi. Genel Kongrede Eylem Programı'na karşı direnenlerin önderlikten uzaklaştırılacağı belli olmuştu.

PARTİ İLE HALK

Dubçek ile arkadaşları parti-ici savaştaki başarılarını, her şeyden önce, politikalarına halkın coşkunlukla destek çıkışına borçluydular. Toplum içinde partiye de, önderlerine de taşkın bir sevgi doğmuştu.

Ülkenin dört bir yanındaki 1 Mayıs gösterileri partinin yeni tutumuna duyulan sevecenliği büsbütün açığa vurmuştu. Novotni gurubuna sırt çeviren yığınlar Dubçek ile Smrkovski'yi saygıyla, sevgiyle bağrına basıyordu. Bu, ülke içinde sosyalist kalkınmayı hızlandırıcı, öte yandan da daha önceki hayal kırıklıklarını ve bezginliği giderici bir gelişmeydi, gözle görülmeliydi.

İŞÇİ DİVANLARI CANLANIYOR

Sovyet ve Batı basınını «Prag Baharı»nı işlerken neredeyse görmezlikten geldikleri bir başka gelişme de işçi divanları hareketinin yeniden doğuşuydu. Bu hareket ağırdan başladyısa da, 1968 Temmuz'una kadar sürecek, bu dönemin en uzun ömürlü ve en köklü özelliği sayılmaya hak kazandı. İşçi divanlarına işyerlerinde —yöneticilerin atanmasıyla aylıkları dahil— yönetimle ilgili kararlarda, para ve yatırım politikasında ve işin plan yürüncesinde yürütülmesi konularında sorumluluk ve söz hakkı tanınıyordu. Böylece bu hareket, eski yönerge sistemine, tek-kişilik işletme düzenine son veriyor, endüstriyel demokrasi ve işçilerce-denetimde yeni bir aşamayı müjdeliyordu. Hareket, hazırlık komitelerinin kurulmasıyla başlayarak yavaş yavaş hız kazandı. Ağustos'da divan hareketi yürüncesine oturmuştu, 1968 Ocak'ında ise, 800.000 işçiyi temsil eden 120 divan kurulmuş bulunuyordu. Hareket büyüdükçe büyüdü, hükümet divanları dağıtmaya başladığı sırada, yani Temmuz'da, sayıları 800'ü bulmuştu.

Divanlar işçiler arasında büyük ilgi uyandırdı; sözgeliimi, belgeleri ele geçen 97 divan seçiminde işçilerin ortalama yüzde 83'ü oylamaya katılmıştı. Seçilen divan üyelerinin yüzde 72'si işyerlerinde on yılı aşkın zamandır çalışan işçilerdi, bunların yüzde 52'si de Komünistti. Bu iki rakam, divanlarda yaşanan siyasal deneyin özgünlüğünü, derinliğini vurguluyor dence yeridir. Gerek bu dediğimiz ortamda, gerekse sendikalar içindeki gelişme-

ler, Çekoslovak işçi sınıfının «Prag Baharı»na verdiği elle tutulur karşılığın canlı belirtileri olarak, hareketin sadece bir «orta-sınıf» hareketi olduğu yolundaki iddiaları yalanlamaktadır. İşçi sınıfı sosyalizmin yenilenmesine katılmaya, görülüyor ki, hem istekli, hem yetkindi.

EKONOMİK REFORM

Daha önce de belirttiğimiz gibi, toplumdaki bunalımın bellibaşlı nedenlerinden biri de ekonominin içinde bulunduğu durumdu. İşletme düzeninde değişiklikler öngören bazı kararlar alınmıştı Parti'nin 1964'deki 12. Kongresinde, ama bunlar yarım yamalak uygulanmıştı. Oto Sik'in önerdiği yeni ekonomik reformlarda ise merkezden planlanmış nitelik hedeflerinden nicelik üretimine geçiş temel alınıyordu.

Ekonomik planlamada ve işletmede öngörülen bu yönseme, bütün toplumu içine alan demokratlaşma sürecinin ana özelliği idi. Çünkü yeni çalışma düzeninde işçilerin, bilginlerin, teknisyenlerin, işletmecilerin girişimine daha geniş alan açılması ve bilimsel araştırmalarla eleştiriye daha çok önem verilmesi gerekiyordu. Eski yönetimin karakuşu kararları ekonominin daha da gelişebilmesine ayakbağı oluyordu. Liberman'ın 1962'deki önerileri üzerine Sovyetler Birliği'nde alınan önlemlerin ardından, 1960'larda birçok sosyalist ülkede bu çeşit ekonomik reformlara zaten girişilmişti. Şüphesiz, bu reformların bazı tehlikeli yanları vardı. Ademi merkezilikte aşırılık ve pazar ölçülerine fazla bel bağlayış topyekûn planlama mekanizmalarını altüst edebilir deniliyordu. Yugoslavya'da bu açmaza düşüldüğüne inananlar var şimdi de. Nitekim Sik'in daha sonraki yazılarında da bu eğilimin kendini gösterdiği görülmüyor. Bu tehlikelere karşı en sağlam güvence güçlü ve özerk işçi örgütlerinin varlığıydı, şimdi de öyle. Ekonomik reform toplumda topyekûn yenileşmenin bir cephesi. Bunun yürütülüşü ise teknik değil, daha çok siyasal bir sorun. Sendikaların yeniden güçlenmesi ve işçi divanlarının yirmi yıl sonra yeniden canlanması işçilere hem görüşlerini dile getirme, hem de olumsuz gelişmeleri önleme imkânı sağlayan birtakım kanallar ve

örgütler kazandırmıştı. Bu kanallar ve örgütlerin varlığı ve etkinliği, ilerde pazar mekanizmalarıyla işçilerin çıkarlarına aykırı politikalara aşırı ağırlık verilmesi tehlikesine karşı en sağlam güvenceleri oluştuyordu. Nitekim, önerilen reformların bir başka özelliği de işçilerin bu sorunlara müdahalesinin karar altına alınışydı. Bu öbür sosyalist ülkelerdeki uygulamalara taban tabana karşıt bir karardı. Sözgelimi, Polonya'da işçilerin 1970 ile 1974'de kendilerine danışılmaksızın, tartışılmaksızın hükümetçe alınan önlemlere karşı gelişinin altında yatan da buydu. Her iki seferde de, ciddi ayaklanmalar karşısında önlemler geri alınmış, bu da zararlı birtakım siyasal yansımalara yol açmıştı.

BASIN-YAYINI ELE ALIŞ

Madem toplumun toptan demokratlaştırılması sözkonusuydu. Novotni dönemindeki basın-yayın sansürü de kaldırılacaktı elbet. Halkın ve örgütlerinin sosyalizmin yenilenmesinde etkin olmaları istendiğine göre, hükümetin önündeki doğrultu seçeneklerini bilmeleri, öğrenmeleri de şarttı.

Basın sansürü Şubat'da kaldırıldı, daha sonraki aylarda da radyo ile televizyonun gündel sorunları ve davaları işlemeye başlamasıyla, tartışma ortamı açıldı, saçıldı. Kitap yayınları üzerindeki kısıtlamalara son verildi. Çeklerle Slovaklar işlerin girdisi çıktısı üzerinde okumaya, dinlemeye, tartışmaya koyuldular. Bu taşkın basın-yayın özgürlüğü içinde, bazı anti-sosyalist çıkışlar da basıldı, yayıldı elbet. Bu çıkışlara gerek sosyalist ülkelerde, gerekse Batı basınının tutucu kesimlerinde «Prag Baharı»na düşman sözcüler tarafından öncelik tanındı. Eylem Programı da sosyalizme karşı olanların demokratlaşma sürecini kötüye kullanmayı deneyeceğini gözönüne alıyordu, ama burjuva ideolojisine ancak bütün halkın gözü önünde verilecek açık bir ideoloji mücadelesiyle meydan okunabileceğini öne sürüyordu.

DIŞ POLİTİKA

Dış politika alanında, Sovyetler Birliği ve öbür sosyalist ülkelerle ittifak sağlama bağlanıyordu. Basında tarafsızlık politikasını savunan bazı sesler yükselmışse de, parti ile

hükümetin varolan ittifaklarla antlaşma yükümlülüklerini korumak istediği açıktı. Öte yandan Çekoslovak hükümeti kapitalist ülkelerle barış içinde birlikte yaşama politikasına katkıda bulunmayı ve Batı ile ticaret ve ekonomi ilişkileri kurmayı da diliyordu. 1967'de Federal Alman Cumhuriyeti ile ticaret ilişkilerine girişmiş, böylece bu atılımı daha önce gerçekleştiren Macaristan ve Bulgaristan (1964) ile Polonya'nın izinden yürümüştü. Kısacası, Çekoslovakya'nın dış politikası, genel çizgileri bakımından, öbür Doğu-Avrupa sosyalist ülkelerinkinden hiç de ayrı düşmüş sayılmazdı.

Böylece «Prag Baharı»nın genel özelliklerini özetlemiş oluyorum. Yerimizin darlığı yüzünden ayrıntılara giremediysem de, bu dönemin başlıca nitelikleri ve başat eğilimleri meydanda zaten. Parti, Novotni döneminde hiçbir zaman görülmedik bir halk desteğine kavuşmuştu; siyasal ve moral bakımından önderliğine önderdi; ulusal ayrılıklar tımar edilmişti; ve halk, özellikle işçi sınıfı, sosyalizmin yenilenmesine cân-ı gönülden katılıyordu.

SİYASAL DENGİ

Partinin kazanmış olduğu rağbet ve itibar işgalden sonraki olaylarla da doğrulandı. Grevler, barışçıl gösteriler, askerî birliklerin beslenmesi ve barındırılmasında çıkarılan güçlükler, çeşitli partilerle örgütlerin ve fabrikaların dayanışma demeçleri, hükümetin halkça desteklendiğine kanıt hep. İşgalden daha iki gün sonra, işgal kuvvetlerinin ruhu bile duymaksızın, Prag'ın en büyük fabrikasında ÇsKP'nin Olağanüstü 14. Kongresi yapılmıştı. Seçilmiş delegelerin dörtte üçü toplantılara katılma imkânı buldu. Sovyet girişimi karalandı, Dubçek hükümeti ile programı coşkunlukla desteklendi.

Elbette sosyalizme düşman olup sosyalist düzeni yıkmak için demokratlaşma sürecinden yararlanmayı gözleyenler de vardı. Bu eğilimler KAN (Adanmalı Gayri-parti üyeleri Klubü) ile K. 231 (Eski Siyasî Mahkûmlar Klubü) gibi yeni örgütlerle su yüzüne çıkıyorlardı. Ayrıca bazı idealist ve ütopyacı akımlar da kıpırdanıyorlardı.

Yine de anti-sosyalist güçler gemi azağından kolayca önlenemiliyordu. Batı ha-

beralma örgütlerinin de çorbadaki tuzu olduğunu ispatlama yolundaki çabalar da boşa çıktı, ortaya sürdükleri ipe sapa gelmez kanıtlar Çekoslovak gazetecilerinin tanıklıkları karşısında eridi gitti. Parti duruma tümünden egemendi, bunun şeki-şüphesi yok. Anti-sosyalist öğelerden doğma tehditlerin üstesinden geldiği gibi, kendi safları içinde yenileşme sürecini önlemeye çalışan tutucu güçleri de suşa durduracak durumdaydı.

SOVYET ÖNDERLİĞİNİN DAVRANIŞI

Sovyetleri en çok korkutan da buydu. Baştan beri yer alan değişikliklerden ürküntü içindeydiler. Nisan'dan sonra hem onlar, hem de öbür sosyalist ülkeler baskıyı artırdılar. Reform hareketinin sosyalizmi mayınladığı ve sağ-kanat güçlerinin toplumun kilit noktalarını ele geçirmekte olduğu temasını işliyorlardı, özellikle basın-yayını; amaç Çekoslovakya'yı sosyalist kamptan koparmaktı. Sovyet önderliği Mayıs başında Moskova'ya gelen bir Çekoslovak hükümeti temsilci kuruluna da bu görüşler anlatıldı. Temmuzda üslup büsbütün sertleşti. Sovyetler ve öbür dört parti önderinin Varşova'dan yolladığı bir mektupta, düşman güçlerin Çekoslovakya'yı Sosyalist Devletler Topluluğundan koparmaya çalıştıkları uyarısında bulunuyor ve Ocak-sonrası programının tornistan edilmesi için birtakım öneriler ileri sürülüyordu. Çekoslovak Partisi verdiği karşılıklı çekişmelerin Novotni döneminden miras kalmış olduğunu belirttikten sonra şöyle diyordu:

«Bu çekişmeler kısa zamanda, öyle birden çözülecek çekişmeler değil. Dolaşısıyla Eylem Programımızda ortaya konan siyasal çizginin gerçekleştirilmesi süreci içinde, sağlıklı sosyalist edimlerin yığınsal ve köklü akımı yanı sıra aşırı eğilimlerin de belirmesi ve toplumuzdaki anti-sosyalist kalıntıların da harekete geçmesi, ayrıca Ocak-öncesi yanlış politikaya bulaşmış dogmatik-sekter güçlerin ortalığı bulandırmaya çalışması doğal ve kaçınılmaz sayılmalıdır.»

Bu cevap siyasal durumun değerlendirilmesindeki derin ayrılığı vurgulamaktaydı. Varşova mektubunun imzacıları Çekoslovak Par-

tisi'nin «dogmatik ve sekter güçler» diye tanımladıkları güçlerin ağızıyla konuşmaktaydılar. Bu güçler ise 9 Eylül'de yapılması kararılaştırılmış olan 14. Parti Kongresi hazırlıklarında pek az destek bulmaktaydılar.

Sovyet önderliği bu gidişi durdurmak için diplomatik bir girişim daha denedi. Çekoslovak ve Sovyet Komünist Partilerinin önderleri, Temmuz sonunda Cierna nad Tisou adlı sınır kasabasında buluştular. Uzun tartışmalardan sonra bir uzlaşmaya varıldı ve daha sonra, 3 Ağustos'da, Bratislava'da Çekoslovak önderleriyle Varşova mektubunun beş imzacısı arasında yapılan yeni bir toplantının sonunda ortak bir bildiri yayımlanarak, aradaki dostluk duyguları kamuya iletili. On yedi gün sonra, bu duyguları yel aldı, su götürdü. Ağustos'un 21'i ile 22'sini bağlayan gece çoğu Sovyet olan 600.000 kişilik bir ordu Çekoslovak topraklarına akın etti, hükümet ve parti önderlerini tutukladı. İstediklerine tartışma yoluyla ulaşamayınca, Sovyet önderliği kendi sosyalizm anlayışını zorla dayatmaya kalktı. Bundan sonraki 18 ay içinde, Ocak-sonrası gelişmelerin hemen tümü silindi, süpürüldü, tornistan edildi.

İŞGAL VE ULUSAL EGEMENLİK

Ülkenin Sovyet ve öbür Varşova Paktı ülkeleri birliklerince işgali sosyalist ülkeler arasındaki ilişkileri yöneten yerleşik ilkelerin açıkça çiğnenmesi demektir. Nitekim, daha on yedi gün önce Bratislava'da yayımlanan ortak bildiride şöyle denilmişti:

«Konferansa katılanlar, eşitlik, egemenliğe, saygı, ulusal bağımsızlık, toprak bütünlüğü ve kardeşçe ve karşılıklı yardım ve dayanışma ilkeleri üzerinde, ülkeler arasında her bakımdan işbirliğini geliştirmek için ellerinden geleni yapma konusundaki kesin kararlılıklarını dile getirirler.»

Bu ilkeler komünist hareketi içinde yavaş yavaş, giderek oluşmuştu. Her partinin kendi politikasını çizmede bağımsızlığı ve sorumluluğu üzerinde sözbirliği, Komünist Enternasyonalin dağıtılmasının doğal bir sonucuydu. Her parti, kendine özgü, özgün ve ulusal yapısına dayanarak sosyalizme gidiş yo-

lunu kendi seçecekti. Çekoslovakya'nın işgali bu ilkeleri hasıraltı ediyordu. Sovyet önderlerinin «sınırlı egemenlik» deyimiyle daha sonra denedikleri tevîl yolu, «egemenlik» kavramını özünden yoksun bırakmakla kalmıyor, Sovyetler Birliği'ni de öbür partilerin politikaları üzerinde kararları tartışılmaz bir hakem haline getiriyordu. Bunun yeni yönlerle açılarak gelişmek isteyen Doğu-Avrupa ülkeleriyle partileri için ne ciddi sonuçlar doğuracağı meydanda.

İŞGALİN NEDENLERİ

Sovyet tezinin güçsüzlüğü bu tezi haklı göstermek için başvurulan çarpıtmalardan da belli. Kötü-ünlü «Beyaz Kitap» da ileri sürülen kanıtlar Çekler tarafından madde madde çürütülmüştür. İlk ağızdaki savunuyu, birliklerin çağrı üzerine Çekoslovakya'ya girdikleri iddiasına dayanmaktaydı. Birleşmiş Milletler'deki Sovyet temsilcisi demişti ki:

«Sosyalist ülkelerin silâhlı kuvvetleri, pek iyi bilindiği üzere, Çekoslovak Sosyalist Cumhuriyeti topraklarına Çekoslovak hükümetinin isteği üzerine girmiş-tir.»

İngiliz ve Amerikan temsilcilerince sıkıştırdığında da bu iddiayı tekrarlamıştı. Bu savunuyu çizgisinden çabucak cayıldı, böyle bir «çağrı»da bulunan parti ve hükümet önderlerinin adları da bugüne kadar yayımlanmış değil. **Pravda**, gidişin «karşı-devrimci bir hükümet darbésine» yöneldiğini, Dubçek ile arkadaşlarının «karşı-devrim» hazırlığında olduğunu ve «yabancı haberalma örgütleriyle ilişkileri bulunan» güçlerle işbirliği ettiklerini ileri sürüyordu. Bu suçlamaları destekleyecek hiçbir kanıt ortaya konmadı şimdiye kadar.

Asıl tehlike kapitalizme dönüş değil, değişik bir tür sosyalizme geçişti. ÇsKP, bütün kararlılığıyla bu yolu tutmuştu. Yaklaşan Kongre bu gidişi onaylayacak, bu gelişmeye karşı duranları sorumluluk mevkilerinden uzaklaştıracaktı. Sovyetler Birliği'ninkinden apayrı, yeni bir sosyalizm modelinin ortaya çıkmakta olduğu belliydi. Sovyet önderliğini kaygılandıran da her şeyden önce buydu. Üstelik, «Prag Baharı» akımının Çekoslovakya'nın dışına atlamayacağı ne mâlumdu? Bunun üzerinedir ki, Sovyet önderliği, 14. Kongrede bozguna uğrayacağı kesinleşmiş olan Çekos-

lovak destekçileriyle birlikte, hareketi daha kuluçkadayken ezip dağıtmaya karar verdi.

Dubçek önderliğinin tarihi gafleti, Sovyetler Birliği ile ilişkiler konusundaydı. Giriştikleri işe karşı oluşan muhalefetin derinliğini ve Sovyetler Birliği'nin yeni Çekoslovak politikasını önlemek için neleri göze alabileceğini kestiremediler. Smrkovski'nin anılarında açıkladığı üzere, ancak sonradan aldılar, ama iş iştin geçmişti:

«Şimdi artık açık-seçik görüyorum. sorun, şu ya da bu kararımız değildi; sorun, siyasal anlayışımızın tümüydü. Olup bitenlerin nedeni buydu. Ama kalkıp, (Biz sosyal düzenin demokratlaşmasına karşıyız, insancılığa karşıyız, sosyalist devletin yürütümünü çağdaşlatırmaya karşıyız) diyemezlerdi ya açıktan! Yapamazlardı bunu. Ama işte asıl dava buydu.»

«NORMALLEŞTİRME»

Çek ve Slovak halkının Dubçek hükümetine bağlılığı ve desteği o kadar büyüktü ki, Ocak-sonrası sürecin hemen alaşağı edilmesi yolundaki Sovyet hesapları askıya alındı. İşgalden birkaç gün sonra Moskova'da yapılan bir toplantıda, Sovyet önderliği Ocak-sonrası politikasının genel çizgileriyle sürdürülmesine razı oldu. Tabii arada, hükümetin hareket özgürlüğüne kısıtlamalar getirilmiş ve belirli kişiler işbaşından uzaklaştırılmıştı. Ertesi yıl askerî işgalin mantığı işlemeye başladı, ve Dubçek'in önderlikten 1969 Nisan'ında atılmasıyla işler birden hızlandı. «Prag Baharı»na bağlı binlerce kişi işlerinden oldu; öbür yığın örgütleriyle birlikte işçi kuruluşları safdışı edildi; işçi divanları kapatıldı; partinin yarım milyon üyesi kapı dışarı edildi; ve 1971'de toplanan 14. Kongrede Ocak-sonrası dönemin fırsatçılığı ve revizyonizmi kınandı, karalandı. Eski minval üzere, 1968 Ağustos'un-da toplanan 14. Olağanüstü Kongre tarihten silindi, atıldı. Bu yeni kongre ile «normalleştirme» süreci tekmillenmiş oldu.

ÇEKOSLOVAKYA VE ULUSLARARASI KOMÜNİST HAREKETİ

Ama Çekoslovak toplumu içindeki gerilimler, çelişkiler sürüp gidiyor. Daha sonraki yıl-

larda uluslararası komünist hareketi içinde Çekoslovak sınırlarının çok ötelere sığmamak üzere patlak veren ayrılıklar da öyle. Şu anda demokrasi, çoğulculuk ve komünist partisinin önderlik tarzı gibi nice sorun üzerine ortalığı kasıp kavuran çekişmelerin kökü, «Prag Baharı» ile Eylem Programı'na karşı benimsenmiş değişik tutumlara dayanıyor. 1968 yılının o sekiz ayı, birçok Komünistin Stalin döneminden alınacak derslere ilişkin düşünce ve tutumlarını açıklığa kavuşturmakla kalmadı, aynı zamanda sosyalizmin halkın demokratik haklarını alabildiğine genişleterek nasıl kurulup geliştirilebileceği sorunu-na yeni boyutlar getirdi.

Ayrıca, bu dönem SBKP ile işgali kötü gözle gören Komünist partileri arasındaki ilişkilerin değişmesine de yol açtı. Aralarında Fransız, İtalyan, Japon ve İngiliz partilerinin

de bulunduğu bu muhalefet cephesi, partilerin bağımsızlığı ve özerkliği üzerine daha önce yapılan açıklamalara da öz ve içerik kazandırdı. Çekoslovakya bu özerklik isteğine, bundan önceki olgu ve örneklerde raslanmadık bir yoğunluk aşıladı. Bundan böyle SBKP, genel politikaları bakımından bu partilerin otomatik desteğine güvenemez oldu. Son on yıl, bu gerçeği belirginleştiren olaylarla dolu. Uluslararası komünist hareketinin çeşitliliği perçinleşmiş oldu. İngiliz Komünist Partisi içinde de bu değişmelere karşı direnenlerle uzun ve kıran kırana bir çekişmeden sonra, yürütme komitesinin Sovyetler Birliği ile öbür dört sosyalist ülkenin eylemlerine karşı muhalefet kararı, partinin 1969 Kongresinde 1'e karşı 3 çoğunlukla onaylandı...

(Marxism Today)
— Mayıs 1978 —